PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

FRANZ KAFKA IJODINING O‘ZBEK TILIGA TARJIMALARIDAGI EKVIVALENTLIK MUOMMOLARI

Abdisharipova Mahliyo
UrDPI, Xorijiy filologiya kafedrasi o‘qituvchisi
+998955452127
abdisharipovamahliyo@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20382969

Annotatsiya: Ushbu maqolada Franz Kafka asarlarining o‘zbek tiliga tarjimasida uchraydigan ekvivalentlik muammolari tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Xususan, leksik, stilistik, pragmatik hamda madaniy ekvivalentlik masalalari Kafka asarlarining o‘zbekcha tarjimalari misolida yoritiladi. Shuningdek, badiiy tarjimada muallif uslubini saqlash, semantik qatlamlarni qayta yaratish va milliy mentalitetga moslashtirish kabi masalalarga e’tibor qaratiladi.
Kalit so‘zlar: ekvivalentlik, badiiy tarjima, tarjimashunoslik, pragmatik ekvivalentlik, stilistik ekvivalentlik, Kafka uslubi, semantik tarjima.

Annotation: In diesem Artikel werden die Probleme der Äquivalenz bei der Übersetzung der Werke Franz Kafkas ins Usbekische aus übersetzungswissen-schaftlicher Perspektive analysiert. Insbesondere werden lexikalische, stilistische, pragmatische sowie kulturelle Äquivalenzfragen anhand der usbekischen Übersetzungen von Kafkas Werken erläutert. Darüber hinaus wird auf Probleme wie die Bewahrung des Autorstils in der literarischen Übersetzung, die Rekonstruktion semantischer Ebenen sowie die Anpassung an die nationale Mentalität eingegangen.
Schlüsselwörter: Äquivalenz, literarische Übersetzung, Übersetzungswissenschaft, pragmatische Äquivalenz, stilistische Äquivalenz, Kafka-Stil, semantische Übersetzung.

Abstract: This article analyzes the problems of equivalence in the translation of Franz Kafka’s works into Uzbek from the perspective of translation studies. In particular, lexical, stylistic, pragmatic, and cultural equivalence issues are examined through examples from Uzbek translations of Kafka’s works. The article also focuses on such issues as preserving the author’s style in literary translation, reconstructing semantic layers, and adapting the text to the national mentality.
Keywords: equivalence, literary translation, translation studies, pragmatic equivalence, stylistic equivalence, Kafka’s style, semantic translation.

Bugungi kunda tarjimashunoslik fanida badiiy matnlarning adekvat tarjimasini yaratish masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, modernistik adabiyot vakillarining asarlarini tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik muammosi yanada murakkablashadi. Shu jihatdan Franz Kafka ijodi tarjimashunoslik uchun muhim tadqiqot obyektidir. Til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan olimlar somatizmlarning milliy-madaniy mazmunini ham alohida ta’kidlaydilar[1].

Kafka asarlarining asosiy xususiyati:

– murakkab psixologizm;

– ramziylik;
– absurd muhit;
– sintaktik murakkablik;
– falsafiy ko‘pqatlamlilikdan iborat.

Mazkur xususiyatlar ularni boshqa tillarga, jumladan o‘zbek tiliga tarjima qilishda qator muammolarni yuzaga keltiradi. Tarjimon nafaqat matn mazmunini, balki muallifning individual uslubini ham qayta yaratishi lozim bo‘ladi. Tarjimashunoslikda ekvivalentlik deganda asl matn va tarjima matni o‘rtasidagi ma’noviy, uslubiy hamda kommunikativ muvofiqlik tushuniladi[2].

Tarjima nazariyasida ekvivalentlikning bir necha turlari mavjud:
– formal ekvivalentlik;
– semantik ekvivalentlik;
– dinamik ekvivalentlik;
– pragmatik ekvivalentlik.

Nazariyotchilar, xususan Eugene Nida tarjimada kommunikativ ta’sirni saqlash muhimligini ta’kidlaydi[3]. Uning fikricha, tarjima o‘quvchida asl matn uyg‘otgan ta’sirni hosil qilishi kerak. Kafka asarlarida aynan psixologik va pragmatik ta’sir kuchli bo‘lgani sababli tarjimada ekvivalentlik masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Kafka asarlarida ko‘p ma’noli va kontekstual birliklar keng qo‘llanadi. Masalan, Die Verwandlung asaridagi “Ungeziefer” so‘zi turli tillarda: “hasharot”, “zararkunanda”, “jirkanch mavjudot” tarzida tarjima qilingan[4].

O‘zbek tarjimalarida esa: “ulkan hasharot”, “qo‘ng‘izsimon maxluq” kabi variantlar uchraydi. Biroq ushbu birlikning semantik noaniqligi Kafka poetikasining muhim qismi hisoblanadi. Juda aniq tarjima qilish muallif yaratgan mavhumlikni kamaytirishi mumkin. Shu sababli tarjimon semantik ekvivalentlik bilan badiiy noaniqlik o‘rtasida muvozanat saqlashi kerak bo‘ladi.

Kafka uslubining muhim jihatlaridan biri uzun va murakkab sintaktik qurilmalardir. Nemis tilida uzun gaplar tabiiy uslub hisoblangan bo‘lsa, o‘zbek tilida qisqa va ixcham gaplar ustunlik qiladi. Masalan, Der Prozess asaridagi rasmiy va sovuq bayon uslubi qahramonning ichki qo‘rquvini yanada kuchaytiradi[5]. Agar tarjimon gaplarni haddan tashqari soddalashtirsa, matndagi psixologik bosim hissi susayadi. Demak, stilistik ekvivalentlikni ta’minlash sintaktik tuzilmani, ritmni va muallif ohangini maksimal darajada saqlashni talab qiladi. Pragmatik ekvivalentlik tarjima matnining o‘quvchiga ko‘rsatadigan ta’siri bilan bog‘liq. Kafka asarlarida tushkunlik, begonalashuv, xavotir va mavhum qo‘rquv dominant ruhiy holat sifatida namoyon bo‘ladi. Tarjimon matnni ortiqcha izohlash yoki soddalashtirish orqali ushbu emotsional ta’sirni kamaytirib yuborishi mumkin. Ayniqsa, Kafka matnlaridagi “tushunarsizlik estetikasi”ni saqlab qolish muhimdir[6]. Shu bois pragmatik ekvivalentlik badiiy tarjimaning eng murakkab jihatlaridan biri hisoblanadi.

Kafka asarlarida Markaziy Yevropa byurokratik muhiti muhim o‘rin egallaydi. O‘zbek o‘quvchisi uchun ushbu ijtimoiy-madaniy kontekst ba’zan begona bo‘lishi mumkin. Masalan: sud tizimi, idoraviy munosabatlar, diniy va ijtimoiy ramzlar tarjimada izoh talab qiladigan birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Tarjimon quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:
– transliteratsiya;
– izohli tarjima;
– funksional muqobil tanlash;
– kontekstual moslashtirish.

Biroq haddan tashqari milliylashtirish Kafka matnining original atmosferasini yo‘qotish xavfini tug‘diradi. Zamonaviy tilshunoslik va tarjimashunoslikda antroposentrik yondashuv muhim metodologik tamoyillardan biri sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv tilni inson tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashi bilan uzviy bog‘liq hodisa sifatida talqin etadi[7]. Shu nuqtayi nazardan ingliz va o‘zbek folklor topishmoqlaridagi somatizmlar hamda Franz Kafka asarlarining o‘zbek tiliga tarjimasidagi ekvivalentlik muammolari o‘zaro ma’lum nazariy umumiylikka ega.

Bir qarashda folklorshunoslik va badiiy tarjima bir-biridan uzoq yo‘nalishdek ko‘rinsa-da, har ikkala mavzuda ham:

– inson markaziy tushuncha sifatida namoyon bo‘lishi;

– til birliklarining madaniy xotirani aks ettirishi;

– ma’no va obrazlarning ekvivalent ifodalanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Franz Kafka asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilish tarjimashunoslikning murakkab yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Eng avvalo tarjima jarayonida individual xususiyatlarni ham inobatga olish lozim. Shu ma’noda “o‘quvchilar bir xil emas, ya’ni ular individual farqlarni ko‘rsatadi”[8]. Tarjima jarayonida leksik, stilistik, pragmatik va madaniy ekvivalentlik muammolari yuzaga keladi. Kafka ijodining o‘ziga xos poetikasi tarjimondan nafaqat til bilimini, balki chuqur adabiy-estetik tafakkurni ham talab qiladi. Asl matndagi psixologik bosim, mavhumlik va absurd muhitni saqlab qolish tarjimaning asosiy mezonlaridan biridir. Shunday qilib, Kafka tarjimalarini o‘rganish o‘zbek tarjimashunosligida badiiy ekvivalentlik masalalarini chuqur tadqiq etish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eugene Nida. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964.
2. Peter Newmark. A Textbook of Translation. London, 1988.
3. Franz Kafka. Die Verwandlung.
4. Franz Kafka. Der Prozess.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода. Москва, 1990.
6. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. Toshkent, 1978.
7. Raximova Ilmira Marksovna INGLIZ VA O‘ZBEK FOLKLOR TOPISHMOQLARIDA SOMATIZMLARNING ANTROPOSENTRIK XUSUSIYATLARI. Urganch davlat pedagogika instituti axborotnomasi. Sentabr 2025 yil 4-son
8. Oltinoy Anvar qizi Maratova TA’LIM JARAYONIDA SHAXSGA YO‘NALTIRILGANTA’LIMNING TUTGAN O‘RNI. Akademik research in educational sciences. May,2023